

VÄRNA NYA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Värna församling
Åtvidabergs kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2003*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

VÄRNA NYA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Värna församling
Åtvidabergs kommun
Linköpings stift
Östergötlands län*

VÄRNA NYA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Värna församling
Åtvidabergs kommun
Linköpings stift
Östergötlands län*

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund och syfte	4
Inventeringens upplägg och rapport	5
Kulturminneslagen	5
Översiktskarta	5
Värna nya kyrkogård	6
Kyrkogårdens omgivning	6
Utdrag ur häradskartan över Värna	6
Kyrkogårdens historik	7
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Karta	9
Beskrivning av kyrkogården	10
Uppställningsplats för borttagna vårdar, karta	11
Källor och litteratur	13
Bilagor	14
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	14
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	15
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	16
Fotografier	17

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Från kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information. Hur begravningsplatsens kulturhistoriska värde ska skyddas och vårdas regleras i ”Lagen om kulturminnen m.m. KML (SFS 1988:950)” och ”Begravningslagen

(SFS 1990:1144)”. Av lagstiftningen framgår att tillstånd krävs av länsstyrelsen bl a för att väsentligt ändra begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 (KML 4 kap. 13§). Vidare säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.” (Begravningslagen 7 kap. 37 §)

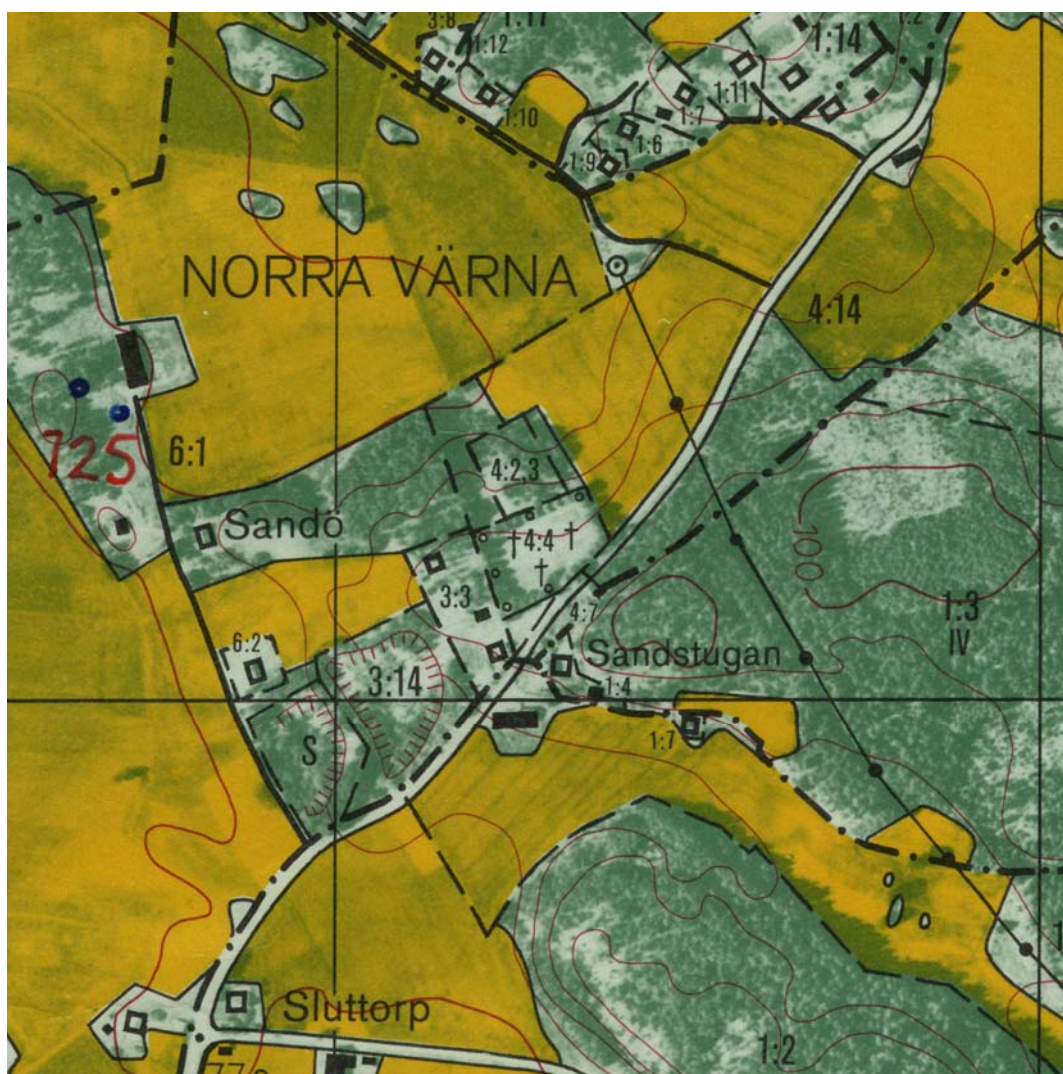
På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdarna och begravningsplatserna inom stiftets östgötadel. Denna rapport utgör en delrapport i detta arbete. När arbetet har slutförts kommer materialet att sammanställas för respektive län och för stiftet i sin helhet. Inventeringen bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Arbetet påbörjades år 2002 och omfattar kyrkogårdar som brukas och förvaltas av Svenska kyrkan. Inventeringen gäller kyrkogårdar som fortfarande är i bruk och omfattar en kulturhistorisk bedömning, en beskrivning av kyrkogårdens utformning samt en kortfattad beskrivning av exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse. Gravvårdar i kyrkobyggnaden ingår inte i inventeringen. Projektet inrymmer inte en fullständig genomgång av den aktuella kyrkans arkiv eller andra centrala arkiv. För att få lokalhistoriska eller personhistoriska grunder för den kulturhistoriska bedömningen har lokalhistoriskt insatta personer intervjuats i viss mån.

Inventeringens syfte är:

- Att öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövärden.
- Att ta fram ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna och begravningsplatserna.
- Att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag för stiftets kyrkogårdar och begravningsplatser som samtidigt blir en samlad dokumentation av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- Att ta fram ett arbetsredskap för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden.

Inventeringens upplägg och rapport

Arbetet är uppdelat i en fältedel, en del som omfattar genomgång av Östergötlands läns museums topografiska arkiv, viss litteraturgenomgång och sammanställning av en kortfattad rapport för respektive kyrkogård. Rapporten är uppdelad både i en allmän beskrivning av kyrkogårdens karaktär och en beskrivning av respektive kvarter eller område. Därpå följer en förteckning med exempel på gravvårdar av kulturhistoriskt intresse samt en bildbilaga. Förteckningen, som är gjord i databasen Excel, innehåller identifikationsuppgifter och kulturhistoriska noteringar. En närmare beskrivning av databasens uppbyggnad och uppgifter finns i anslutning till förteckningen. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors 2003 och arbetet sker i samråd med Linköpings stift och Länsstyrelsen i Östergötlands län samt i en referensgrupp för den stiftsövergripande inventeringen. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, i respektive församling/kyrkliga samfällighet samt på Östergötlands läns museum.

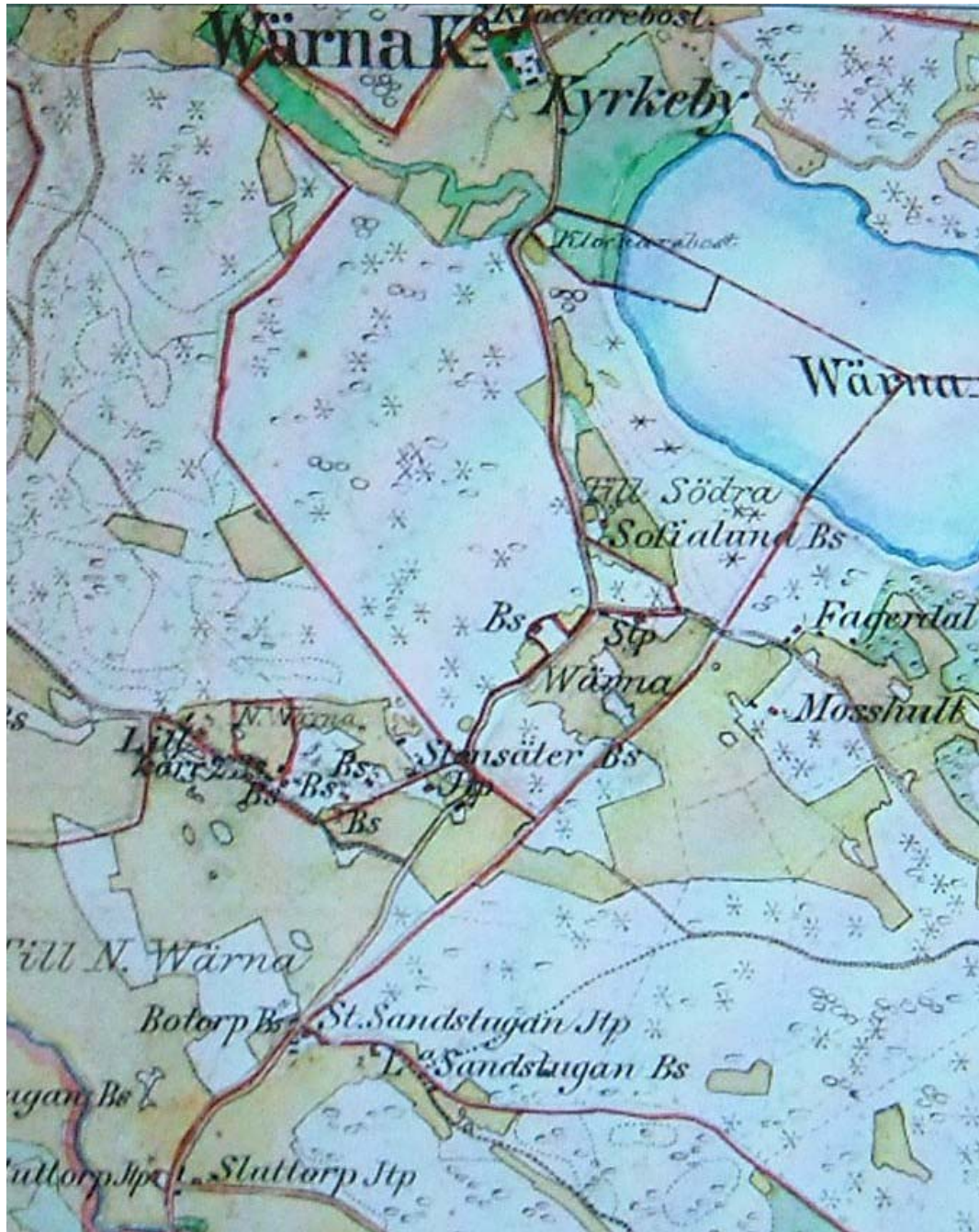

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 086 30 Fillinge. Kyrkogården är belägen i kartans mitt. Sydväst om denna syns de omfattande sandtäckterna mellan Sandö och Sandstugan.

VÄRNA NYA KYRKOÅRD

Kyrkogården är belägen invid vägen mellan Grebo och Värna. Den är relativt högt belägen på uppfylld och utplanad mark och väl inbäddad i eklandskapet. Formen är en rektangel som blivit något oregelbunden eftersom nordöstra sidan dragits in mot väster.

Kyrkogårdens omgivning

Värna kyrkogård (överst i mitten) och platsen för Värna nya kyrkogård (vid Botorp, nere till vänster) på häradskartan från 1870-talet.

I väster sluttar kyrkogården brant mot en lägre belägen lövskog. I norr ligger öppen åkermark i sluttning norrut. På andra sidan dalen ligger bybebyggelse. I öster ligger vägen mellan Grebo och Värna. I nordöst finns en höjd med blandskog och i sydöst bebyggelse och bortom den ett öppet odlingslandskap. Vid sydöstra hörnet av kyrkogården ligger ett litet torp från ca 1900 samt dess redskapsbod från samma tid. Mellan detta och huvudgrinden i öster finns en liten triangelformad parkering. I söder finns igenväxande betesmark.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Huvudkälla är Åke Nisbeths bok från 1963. Nisbeth har gått igenom alla gamla sockenstämmeprotokoll varför boken innehåller rikligt med detaljerade uppgifter om arbeten på kyrka och kyrkogård. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Kyrkogården anlades 1905 och invigdes 1908. Tanken var att täcka det behov som den expanderande gruvorten Bersbo skulle tänkas få. Skälet var att den medeltida kyrkogården ansågs vara för liten för att klara de framtida behoven, samt att lerjorden där var så styv ”att kropparna alltför långsamt förmultnade”.

Det gravkapell som planerades kom aldrig att byggas. Först på 1960-talet inflöt medel för att uppföra det, men då hade behovet av begravningsplatsen redan minskat så kraftigt att bygget inte längre var aktuellt.

Kyrkogården bär prägel av småfolkskyrkogård. Huvuddelen av gravvårdarna, med några få undantag, utgörs av typiska små linjegravsvårdar. Endast längs med sydvästra kanten har köpegravar någonsin funnits.

Behovet av begravningsplatser blev aldrig så stort som man befarat och kyrkogården kom aldrig att beläggas mer än till drygt hälften.

1996 beslöts att kyrkogården skulle tas ur bruk och bli ödekyrkogård. För närvarande finns två personer som har rätt att bli begravda här, men när detta är gjort avser den kyrkliga samfälligheten att helt sluta använda den. Senast 2010 kommer en ansökan om att förvandla den till ödekyrkogård att lämnas in.

På senare år har kyrkogården använts som uppställningsplats för gravstenar som tagits bort från andra kyrkogårdar, främst Värna gamla kyrkogård. Dessa ställs upp i tätt packade rader dels längs mittgången och dels längs nordöstra utkanten.

Det sydvästra hörnet av kyrkogården har störst antal originalvårdar på plats. Stenarnas ringa storlek och den glesa beläggningen gör ändå att det ser ganska tomt ut. Längst fram i bild den igensådda mittgången.

De hitflyttade gravvårdarna ställs upp på täta rader vid sidan av mittgången.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN

Kyrkogården är liten och består endast av ett enda kvarter.

Allmän karaktär

Kyrkogården är anlagd 1905 -1908. Vaktmästarbostad och utedass står kvar i SV. Den ursprungliga trädkransen står också kvar och bildar tillsammans med den låga kyrkogårdsmuren kyrkogårdens begränsning. Den ursprungliga korsformade breda grusgången är igenväxt. Kyrkogården är harmoniskt insprängd i ett eklandskap som den tycks utgöra en del av.

Kyrkogården är i praktiken stängd för nya begravingar och har börjat användas som uppställningsplats för borttagna gravstenar från hela pastoratet.

Kyrkan i Värna har varit församlingskyrka också till gruvfolket vid Bersbo vilket speglas i enstaka titlar på kyrkogården. Det är också påfallande att sockennamnet ingår i flera familjenamn representerade på kyrkogården. Framförallt namnen Verner och Värnelius, båda med flera olika stavningsvarianter.

Omgärdning

Omgärdningen består av en praktfull trädkrans av ca 100-åriga lindar. 10 st i väster, 4 i norr, 14 i öster och 6 i söder.

I väster finns kyrkogårdsmur i form av en terrasskant. Den är 1–1,5 m hög och består av sprängsten i 1–2 skift. Den är bevuxen med två kortare sträckor av låg spireahäck.

I norr finns samma mur som i väster. Den blir på grund av markens naturliga lutning lägre och lägre mot öster, och är i nordösthörnet helt försvunnen under markytan.

I öster saknas kyrkogårdsmur norr om huvudingången, den ersätts här av en 0,2–0,3 m hög spireahäck. Vid ingången finns en halvcirkelformad mur av sprängsten. Den är byggd i 1–2 skift av 0,2– 1 m stora stenar och försvinner i norr under markytan stegvis. Söder om ingången fortsätter muren ned till sydöstra hörnet och har där en höjd av ca 1 m. Hela sträckan är beväxt med en 0,3 m hög spireahäck

I söder fortsätter muren runt sydöstra hörnet för att upphöra efter ca 8 m på sydsidan. Spireahäcken fortsätter på en sträcka av 20 m som gräns mot den igenväxande betesmarken. Den ersätts i den sydvästra delen av ett i långa stycken kraftigt förfallet trästängsel.

Ingångar

Huvudgrinden ligger mitt på östra långsidan. Den består av en inåtvänd halvcirkel med en pargrind i smidesjärn i mitten. Grinden är placerad mellan enkla huggna granitstolpar. Den är ornerad med spjälor i två nivåer, avslutade med pilspetsar. Den har ett överstycke med en nedgående båge.

Dessutom finns två enklare ingångar. I nordöst finns en enkel öppning i häcken ut mot vägen, genom vilken traktorer, gräsklippare och dylikt kan köras in. I sydöst finns en ingång över muren via en enkel trätrappa.

Vegetation

Förutom de häckar som ingår i omgärningen finns endast fyra berberisbuskar direkt innanför huvudingången.

Gångsystem

Kyrkogården har haft en bred korsgång i grus. Huvudarmen har lett i östvästlig riktning från huvudgrinden fram till ett högt träkors. Mitt på kyrkogården har denna gång korsats av en nordsydlig gång av samma slag. Dessutom har det funnits en kringgående grusgång. Samtliga grusgångar är idag överväxta med gräs. Den nordsydliga gången igensåddes efter ansökan hos länsstyrelsen 1992.

Gravvårdstyper

Gravstenarna är från 1913 och framåt. Större delen är av linjegravstyp eller bara obetydligt större. Flera tidstypiska för 1910- och 20-tal. Två träkors och en kalkstensvård finns också.

Minneslund

-

Byggnader

Dass/trädgårdsskjul utanför sydöstra hörnet. Rödmyllad panelad byggnad med tegeltak och svarta portar.

Övrigt

Kyrkogården används numera som uppställningsplats för borttagna gravvårdar.

Högt träkors blickfång på västra sidan mitt emot huvudgrinden. Vid inventeringstillfället intaget för vintern.

Kulturhistorisk bedömning

Mycket högt värde i den allmänna karaktären (inplaceringen i eklandskapet) och den ännu välbevarade tidiga 1900-tals miljön. Högt och mycket högt värde i ett litet antal vårdar.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilieutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkobeskrivning för Sya kyrka. Utgiven av Linköpings stiftsråds
Kyrkobeskrivningsnämnd. 1970.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Nisbeth Åke 1963. Kyrkor i Östergötland. Grebo Värna och Björsätter. Sthlm 1963.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilieutgåva 1993.
- Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

<http://www.kulturarvostergotland.se/> Östgötabild

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som av olika anledningar bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 ska föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande så som material, konstnärligt utförande eller till en person med person- eller lokalhistoriskt intresse. I inventeringen ingår i de flesta fall enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det trävårdar, smidda järnkors eller gravvårdar i kalksten från 1600-talet som är inställda i kyrkan, gravkapellet eller klockstapeln. Dessa har naturligtvis oftast ett mycket stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

